

Toleranca fetare te shqiptarët

“Çdo gjë që është vepruar në emër të njeriut është kundër tij, kurse çdo gjë që është vepruar në emër të Zotit është në të mirë të njeriut.”

(Rešid Hafizović, *Muslimani u dijalogu s drugima i sa sobom*, el-Kalem, Sarajevë, 2002, f. 31)

Shqiptarët për nga vendi ku jetojnë kanë një pozitë gjeostrategjike në aspektin politik, social, kulturor, ideologjik apo fetar. Edhe gjatë historisë, si edhe sot, shqiptarëve detyrimisht u ka rënë në hise që të marrin pjesë në zënkat, mosmarrëveshjet, skizmat apo në luftërat për interesa mes fuqive të ndryshme. Kështu ka qenë rasti gjatë sundimit të fuqive të mëdha si Perandoria Romake, Perandoria Bizantine, Perandoria Osmane, Shteti Serb, i njëjtë ka qenë rasti edhe në periudhën e dominimit të ideologjisë komuniste, kështu është rasti edhe sot ku duhet të dominojë, sipas disave lindja, e sipas disave perëndimi, Evropa apo Amerika etj. I njëjtë është rasti edhe me zënkat skizmatike se dominuese në Ballkan - gjegjësisht në tokat shqiptare - do të jetë Kisha Lindore Ortodokse apo ajo Perëndimore Katolike, ose sipas shprehjeve të sotme, në këto toka do të dominojë feja Islame apo Krishterizmi-Katolicizmi; sikur që shprehen një numër i caktuar politikanësh dhe intelektualësh shqiptarë se ne kemi qenë të krishterë dhe duhet të kthehemi përsëri te ajo fe perëndimore dhe evropiane, kurse duhet ta lëmë Islamin se ajo është fe lindore aziatike etj. Në fakt, që një njeri të ketë mundësi të thotë se Krishterizmi është fe perëndimore, ai, sipas mendimit tim, duhet të shpërngulet në Indi, sepse për indianët Jerusalemi - vendi ku ka vepruar Isai-Jezu Krishti - është perëndim, kurse nga ky vend ku ne jetojmë Jerusalemi është lindje. Kurse ata që prej këtij vendi ku jetojmë i thonë Krishterizmit, e cila është lindore, fe perëndimore e mashtrojnë veten dhe i gënjejnë të tjerët.

Pra duke u nisur nga ky fakt, shqiptarët jetën e tyre shpirtërore dhe veprimet e tyre i kanë bazuar në botëkuptimet fetare dhe metafizike. Ata me anë të kësaj kanë shprehur dhe kanë vënë në dukje, gjegjësisht kanë manifestuar qëndrimet e tyre tolerante. Këtë e kanë realizuar atëherë kur kanë qenë të padominuar dhe të çliruar apo të shpëtuar nga aspiratat ekstreme për dominim qoftë edhe me dhunë mbi të tjerët¹, të grupacioneve të

¹ Kjo, shikuar nga aspekti i universalitetit doktrinor e historik, rrjedh nga ajo se secili religjion, edhe pse burimi hyjnor i religjioneve të mëdha është i njëjtë, atë e mbron, e nxit dhe e ruan për vete, ndërsa të njëjtën ia mohon religjionit tjetër. Si rezultat i kësaj është konflikti mes Islamit dhe

ndryshme të ardhura nga jashtë, siç është rasti i grupacioneve me ideal të helenizimit dhe të sllavizimit të tyre.

Shqiptarët, të cilët jetojnë në Shqipëri, Kosovë si shtete shqiptare, në Maqedoni, Mal të Zi dhe në Greqi si pjesë të ndara të unitetit kombëtar dhe në diasporë si emigrantë dhe kurbetçinj, janë një popull ku zënë vend dy fetë më të mëdha monoteiste, Islami dhe Krishterizmi (Katolicizmi dhe Ortodoksizmi). Si në fund të shekullit XIX dhe në fillim të shekullit XX shqiptarët, ku pjesën dërmuese të tyre në të katër vilajetet, i Shkodrës, i Kosovës, i Manastirit dhe i Janinës, e kanë përbërë muslimanët me 1.305.080 frymë, katolikët me 109.592 frymë dhe ortodoksët me 232.020 frymë, kështu edhe sot shqiptarët përbëhen prej muslimanëve me 70 %, katolikëve me 10 % dhe prej ortodoksëve me 20 %, ku pjesën dërmuese të tyre e përbëjnë të parët.²

Pra, këto fe bënë që shqiptarët të kenë botëkuptime të ndryshme, po bile edhe të kundërta, por jo edhe armiqësore, në aspektin fetar. Edhe pse nga shumë rryma të ndryshme me qëllime të caktuara propagandistike shqiptarët janë quajtur grekë, turq, serbë, latinë³, ata përsëri kanë arritur që të mbrojnë unitetin e tyre kombëtar që deri më tash të mos bëhet pre e luftërave fetare, për të cilën mendoj se rol të madh luan botëkuptimi fetar islam. Kjo është nga ajo se shumica e shqiptarëve janë muslimanë dhe detyrimisht përfundojmë ose dalim me konkluzë se, në të shumtën e rasteve, shumica është ajo që mund të destabilizojë ose të mbajë të qetë një vend dhe një popull. Pasi që shumica e shqiptarëve janë muslimanë, atëherë shqiptarët muslimanë janë faktori kryesor paqeruajtës. Kuptohet se, këtu nuk duhet harruar edhe kontributin e komuniteteve tjera fetare, edhe pse ai është më i vogël në krahasim me të parët. Kjo shihet edhe në shprehjet e intelektualëve shqiptarë të kohës së iluminizmit dhe të fillimit të shek. XX, të cilët janë shpreh kryekëput për një unitet kombëtar duke dashur që të mbrojnë popullin nga divergjencat fraksionale dhe të grupacioneve që mund të dominonin gjatë asaj kohe në popull. Prandaj shprehjet e tyre në disa raste kanë qenë pak më të buta e në disa raste më të ashpra.

Kështu kryemyftiu i Shqipërisë, Vehbi Dibra, në Kongresin Musliman Shqiptar të mbajtur më 1923, duke u treguar delegatëve për gjendjen fetare dhe duke u treguar se

Krishterizmit, goftë haptazi apo fshehurazi. (Shih, Dr. Ismail Bardhi, "Dialog mes qytetërimesh - tradita myslimane e ekumenizmit", *Perla*, nr. 1, Elbasan, 2000, f. 54-55).

² Shih, Nathalie Clayer, "Islam, state and society in post-Communist Albania", *Muslim Identity and the Balkan State*, (ed. Hugh Poulton and Suha Taji-Farouki), Londër, 1997, f. 117; Kristaq Prifti, "Diversiteti fetar dhe uniteti kombëtar të shqiptarët", *Studime historike* 1-2, viti LV (XXXVIII), Akademia e Shkencave e RSH Instituti i Historisë, Tiranë 2001, f. 25; Kristaq Prifti, "Popullsia muslimane shqiptare në Ballkan në fund të shek. XIX dhe në fillim të shek. XX", *Feja, kultura dhe tradita islame ndër shqiptarët-simpozium ndërkombëtar i mbajtur në Prishtinë më 15, 16, 17 Tetor 1992*, Prishtinë 1995, f. 161.

³ Shih, Qazim Xhelili, "Toleranca në marrëdhëniet midis komuniteteve në Shqipëri dhe ndikimi i tyre në jetën shoqërore në periudhën midis dy luftërave botërore", *Krishterimi ndër shqiptarë-simpozium ndërkombëtar*, Tiranë 16-19 1999, Shkodër, 2000, f. 344; Prifti, "Diversiteti fetar dhe uniteti kombëtar të shqiptarët", f. 25.

vëllazërimin dhe bashkimin kombëtar duhet mbajtur mbi gjithçka, thotë: “Sikurse e dini zotëria juej, popullsia e Shtetit tonë përmbahet prej tre elementesh d.m.th. Mysliman, Katolik dhe Ortodoks, po në pikëpamje të Kombësisë në mest kemi një vëllaznie të plotë e të patundshme, e nuk mund të thohet e të kuptohet asnjë send qi e tund atë vllaznie të plotë. Çashtja e fesë asht një çashtje e posaçme e sjecilli asht i lirë për me e sigurue forcimin e fesë së vet. Ky organizim i fesë sonë asht vendosun qysh në Kongres të Dibrës. Fatzezë, po luftat ballkanike etj. e ndaluen këtë qellim”. Por ajo që është më e rëndësishme se ky fjalim bëhet në momentin më të rëndësishëm të historisë kombëtare.⁴

Po ashtu Vehbi Dibra popullit i drejtohet edhe me këto fjalë: “Kristianë e myslimanë janë vëllezër shqiptarë të pandarë. Të kemi dashuri edhe për bashkatdhetarët e krishterë, sepse edhe ata i kemi vëllezër e s’kemi si ndahemi. Të përpiqemi edhe për të mirën e tyre si për veten tonë...Ta duam njëri-tjetrin, të kapemi dorë për dorë e të ndjekim një rrugë të përbashkët...t’i tregojmë botës mbarë se shqiptarët pa dallim feje, janë vëllezër si bij të njëshëm të së dashurës sonë Shqipëri”.⁵

Kurse Molla Idris Gjilani shprehet se, kemi tri fe, por kemi vetëm një Atdhe të përbashkët, një gjak vëllazëror, një gjuhë, një diell e një Zot. Detyrë mbi detyrat kemi bashkimin dhe mbrojtjen e Atdheut...!⁶

Ndërkaq Fan S. Noli këtë dukuri tolerante të shqiptarëve e sqaron si më poshtë: “Prej gjithë akuzave, paragjykimeve dhe gabimeve, me të cilat kërkojnë të rëndojnë supet tona, kjo është më e padrejta dhe më e pabaza. Megjithëqë elementi mysliman ka shumicën në Shqipëri, nuk besoj të ketë një shtet të qytetëruar, ku të mbretërojë aq, gjer në indiferentizëm, tolerancë feje, sa në Shqipëri. Prova e faktit, për të cilën me të drejtë krenohen të gjithë shqiptarët, është, që në krye të Qeverisë së sotme jam unë, një peshkop ortodoks, dukuri e panjohur edhe për shtete ortodokse”.⁷

Edhe fjala e njohur e Pashko Vasës “fe e Shqyptarit asht Shqyptaria”, duke i marrë parasysh rrethanat politike dhe ekspansioniste që dominonin në atë kohë në Gadishullin Ballkanik, nuk shpreh një antifetarizëm apo ndonjë pabesi. Porse, këtu dëshirohet të shprehet ajo ndjenja e mospërçarjes dhe moskacafytjes, vërehet në rreshtat paraprak që i përmend autori i sipërpërmendur. Kështu që autori para se të vijë deri te shprehja “fe e Shqyptarit asht Shqyptaria”, ai përmend si më poshtë:

“...Shqyptarë! Me vllazën jeni tue vram,
dhe më njëqind çeta jeni shpërndamë;...”

⁴ Gazmend Shpuza, “Kongresi Mysliman Shqiptar (1923)”, *Kultura Popullore*, 1-2, viti XVIII (35, 36), Akademia e Shkencave e RSH Instituti i Kulturës Popullore, Tiranë, 1997, f. 192-193.

⁵ Xhelili, vep. e cit., f. 346.

⁶ Muhamed Pirraku, “Mulla Idris Gjilani dhe mbrojtja kombëtare e Kosovës lindore 1941-1951”, *Ditura Islame*, Prishtinë 1995, f. 13.

⁷ Xhelili, vep. e cit., f. 346.

“...vjen njeri i huej, ju rri në votër,
me ju turpnue, me grue, me motër;
edhe për sa para që do të fitoni,
besën e t’parëve t’gjithë e harroni...”.

“...Të desim si burrat që diqne motit,
e të mos marohna përpara Zotit”.⁸

Ndërkaq Akademik Mark Krasniqi, në lidhje me këto vargje të Pashko Vasës thotë: “Së këndejmi vargjet e Vaso pashë Shkodranit “Feja e shqiptarit është shqiptaria”, nuk janë shprehje e patriotizmit romantik të shek. XIX, por konstatim i së vërtetës, dëshmi e vetëdijes së lartë kombëtare. Këto vargje shumëkush i keqkupton si shprehje e mendimit ateist, antifetar. Poeti ynë ka qenë besimtar katolik dhe patriot, ai nuk ishte kundër fesë, por ishte i mendimit se për shqiptarët, sikur se edhe te popujt e tjerë mbi të gjitha duhet të jetë interesi kombëtar, duhet ta duam kombin me një dashuri të ngritur në shkallën e dashurisë ndaj religjionit dhe feja të mos jetë element ndasie në asnjë mënyrë në mes të shqiptarëve por kusht i vetëm për ekzistencë kombëtare shqiptare”.⁹

Husamedin Feraj, duke u bazuar në atë se, ideologjia komuniste, gjegjësisht ajo enveriste, e bazuar në parimin antifetar, jo që ndaloj çdo gjë që ishte fetare, por ajo, edhe idetë nacionaliste dhe ato që janë shprehur për të mbajtur të gjallë ndjenjën e fortë dhe historike tolerante shqiptare, është munduar t’i shprehë si ateiste dhe antifetare, në lidhje me shprehjen e Pashko Vasës “Feja e shqiptarit është shqiptaria”, thotë se, nga kjo shprehje nuk del ateizmi i Enver Hoxhës. Së pari, thotë Feraj, në vjershën e Vasës shprehet kërkesa për të vendosur identitetin kombëtar mbi atë fetar. Kjo kërkesë gjendet te nacionalistët e shumicës së popujve të tjerë dhe nuk është diçka e përveçme shqiptare. Megjithatë nga kërkesa për hierarki të identiteteve, për të vendosur identitetin kombëtar mbi atë fetar, logjikisht nuk del ateizmi. Së dyti, në vargjet e Vasës shprehet kërkesa e përbashkët e të gjithë nacionalizmit shqiptar në një mjedis shumëfesh. Mirëpo as nga kërkesa për tolerancë nuk del ateizmi.¹⁰

Profesor Gazmend Shpuza në lidhje me vjershën e lartpërmendur të Vasos shprehet se, kjo vjershë nuk ka ndonjë përmbajtje kundër fesë dhe se nuk është as kundër ceremonive fetare e as kundër besimit.¹¹

Edhe intelektualët e tjerë shqiptarë, si Naim Frashëri dhe Sami Frashëri, i kanë shprehur pikëpamjet e tyre në lidhje me çështjen në fjalë. Kështu që Naimi thotë: “A,

⁸ Pashko Vasa, *Vepra Letrare 1*, botoi “Naim Frashëri”, Tiranë, 1987, f. 37-39.

⁹ Akademik Mark Krasniqi, “Toleranca fetare mes myslimanëve dhe katolikëve në Kosovë”, *Feja, kultura dhe tradita Islame ndër shqiptarët...*, f. 206.

¹⁰ Husamedin Feraj, *Skicë e mendimit politik shqiptar*, Logos-A, Shkup, 1999, f. 280.

¹¹ Gazmend Shpuza, “Millet Sistemi Çerçevesinde Arnavutların Durumu”, *Osmanlı IV*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, f. 294-297.

qënki të krishterë ju! Fort mirë, pa na thoni pra dhe çdo të krishterë, helen me pahir doni të bëni?”¹²

Ndërsa Samiu deklaroi: “Mos vështroni besë e fe, muslimanë dhe katolikë, ortodoksë, gjithë shqiptarë sa janë dhe tek janë, janë vëllezër. T’ecim të dliurë në udhë të Perëndisë, në udhë të drejtësisë...në mes të shqiptarëve të vërtetë s’ka ndonjë ndarje, ndonjë çarje, ndonjë ndryshim! Janë të tërë vëllezër të gjithë: janë një trup, një mendje, një qëllim, një besë!”¹³

Gjithashtu Samiu, duke parë *de facto* greqizimin e shqiptarëve ortodoksë dhe duke e ndjerë rrezikun e atij asimilimi, thotë: “Konstantinopoja me anët të patrikërisë, të dhespotëve, të priftërvet e të kishësë, duke përdorur aforismonë (çkishërimin) e të dëbuarit nga kisha, sikur t’ish edhe Krishti grek dhe sikur, për të qënë i krishten’ e orthodhoks, duhetë pandryshim të jetë gjithëkush grek a grekoman; nga të dy këto anë, themi, grekëritë po përpiqenë që të kthejnë ditë më ditë shqiptarët orthodhoksë e t’i bëjnë grekë”.¹⁴

Pra, krahas tjerash, duhet theksuar fakti se, të qenët e shqiptarëve me shumicë muslimanë, tregon dy gjëra shumë me rëndësi për historinë shqiptare. E para është se, në mesin e shqiptarëve nuk ka pasur dhunë fetare me rastin e islamizimit¹⁵ të tyre. E dyta është se kjo tolerancë fetare të shqiptarët i ka shumë borxh besimit islam, sepse askund në histori, përveç trillimeve të ndryshme, të shqiptarët¹⁶ nuk haset në ndonjë dhunë ndaj besimeve të tjera të bërë nga muslimanët.

Vetëm se, kohët e fundit kjo tolerancë fetare të shqiptarët ballafaqohet me sfida të shumta të cilat duhet kapërcyer, por që duket pak si e vështirë një gjë e tillë. Si sfida e parë mund të tregohet paraqitja e fraksioneve të ndryshme në mesin e shqiptarëve.

¹² Sherif Delvina, *Pa pavarësi fetare nuk ka pavarësi kombëtare*, Tiranë 1998, f. 25.

¹³ Delvina, vep e cit., f. 25.

¹⁴ Sami Frashëri, *VEPRA 2*, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë-Instituti i Historisë, Tiranë 1988, f. 50.

¹⁵ Shih, Halil Inalcik, *Essays in Ottoman History*, Eren, Stamboll, 1998, f. 155-157 dhe 195-203.

¹⁶ Islamizimi i shqiptarëve dhe i të tjerëve në kohën e Shtetit Osman është bërë me anë të sistemit devshirme dhe në mënyrë vullnetare. Të islamizuarit me anë të procesit të *devshirme*-së janë fëmijët e vegjël meshkuj të krerëve aristokratë vendës, të cilët u morën peng nga Shteti Osman. Qëllimi i marrjes peng të këtyre fëmijëve ishte që të njëjtit të përgatiten për të administruar vendin e tyre, pasi ata të përgatiten për një detyrë të tillë. Dhe kjo është bërë me dëshirën e prindërve të fëmijëve në fjalë. Këtë fenomen mund ta llogaritim normal nëse ia hedhim një vështrim situatës aktuale. Nëse sot nga një vend superfuqi apo nga një vend i zhvilluar hapet një konkurs për përgatitje në atë vend të njerëzve profesionalë në fusha të ndryshme, me siguri që shumë njerëz të vendit tonë dhe të vendeve në zhvillim vullnetarisht do t’i kishin regjistruar fëmijët e tyre në atë konkurs. Unë mendoj se edhe atëherë ka ndodhur e njëjta gjë. Kurse mënyra vullnetare e islamizimit është bërë për disa shkaqe: nga dëshira për fenë Islame, për të mbrojtur pozitën klerikale, për t’u mbrojtur nga rreziku serb. Po ashtu rol të rëndësishëm ka luajtur struktura fisnore e organizimit social të shqiptarëve. (Shih, Nuray Bozbor, *Shqipëria dhe nacionalizmi shqiptar në Perandorinë Osmane*, përkth. Dritan Egro, Dituria, Tiranë 2002, f. 57-59.

Fraksione këto që shfrytëzojnë atë të ashtuquajturën liri të individit, liri e besimit apo e drejtë e personit në një sistem pluralist. Pra liria për të propaganduar besimin apo fenë e tyre në forma të ndryshme, ku nëpërmjet së cilës formë edhe ekstremistët shfrytëzojnë rastin që një numri të madh të shqiptarëve t'ua ndërrojnë edhe fenë e tyre, me pretekst se ata kanë qenë katolikë dhe se me zor janë bërë muslimanë e duhet sot apo nesër me u kthye në fenë e baballarëve të tyre. Ose thënë ndryshe, shqiptarët duhet të bëhen të krishterë/katolikë se Evropa nuk i do si muslimanë. Për këtë qëllim në tokat shqiptare organizohen tribuna apo simpoziume për dialog dhe tolerancë fetare. Për këtë qëllim në mesin e Prishtinës në vendin e gjimnazit Xhevdet Doda ndërtohet edhe katedralë katolike.¹⁷

Në lidhje me greqizimin e shqiptarëve në emër të kishës në Shqipëri analisti Koço Danaj shprehet: “Ky shovinizëm fetar që ushtrohet mbi shqiptarët e quan normale dhe civilizuese ndërrimin e fesë nga muslimanë në të krishterë, ndërrimin e emrave nga muslimanë në të krishterë, që ndodhin sot në Shqipëri, për arsye ekonomike, për të gjetur dhe siguruar punë në Greqi, që të mbajnë gjallë me bukë familjen. Por dhe kjo është barbarizëm dhe jo civilizim. Të përdorësh kërcënimin e urisë si mjet për të ndryshuar fenë apo emrin, është përsëri më tepër se shovinizëm, është inkuizicionizëm. Përpjekja për të krijuar bindjen se shqiptarët do të bashkohen me Evropën vetëm nëpërmjet rikrishterimit praktikisht e përcjell tutje dekada e shekuj të tërë këtë ëndërr të shqiptarëve”.¹⁸

Çështje kjo e cila ka ndodhur edhe në histori ashtu sikur po ndodh dhe sot, vetëm se në një formë tjetër. Ndërsa nga ana e muslimanëve nuk është vërejtur që të bëhet islamizimi me dhunë. Shkrimet në lidhje me islamizimin e shqiptarëve me dhunë, edhe pse janë të shumtë në numër, ato s'janë tjetër vetëm se materiale propagandistike, subjektive dhe joreale. Gazmend Shpuza shprehet kështu: “Me gjithë përpjekjet e qarqeve sunduese sërbo-malazeze pas luftërave ballkanike për kthim në masë të shqiptarëve muslimanë me dhunë në ortodoksë pravosllavë, nga ana e shqiptarëve asnjëherë nuk pati raste të veprimeve të tilla mbi pakicat sllave apo greke në vendin tonë”.¹⁹ Ndërkaq gjatë sundimit osman asimilimi i popujve të Ballkanit në turq pengohej gjithashtu edhe nga ligjet osmane (turke) dhe, në vend të tij u realizua një helenizim i Ballkanit përmes asimilimit nga shtresa drejtuese greke²⁰, kurse në veri nga ajo serbe.²¹

Një sfidë tjetër me rëndësi në këto momente mjaft delikate, në lidhje me çështjen e tolerancës fetare te shqiptarët është momenti i fajësimit të tjetrit, sharja e riteve dhe

¹⁷ Muhamet Pirraku, *Jo Katedrale*, Prishtinë, 2003.

¹⁸ Koço Danaj, *Totalitarizmi në marrëdhëniet ndërkombëtare*, Java, 1996, f. 121-122.

¹⁹ Gazmend Shpuza, *Kuvendime për historinë kombëtare*, Dituria, 2000, f. 42.

²⁰ Hysamedin Feraj, po aty, f. 41.

²¹ Norman Cigar, *Roli i orientalistëve serbë për justifikimin e gjenocidit ndaj muslimanëve në Ballkan*, Logos-A, Shkup, 2003, f. 13-29. Abdi Baleta, *Shqiptarët përballë terrorizmit intelektual të FALAÇIT*, Rimëkëmbja, Tiranë 2002, f. 82-86.

përbuzja e besimeve të tjetrit. Sikur që është rasti me të ashtuquajturin rrezik fundamentalist islamik. Anton Arapi këtë formë veprimi e ka quajtur si më poshtë: “Po fole në këtë rast, ke qitur tharmin e shqetësimit, je atentator i vëllaznimit, i rrezikshëm për besim e shtet...”²²

Një çështje tjetër me rëndësi që ka të bëjë me sfidat kryesore të tolerancës fetare te shqiptarët është mosnjohja nga ana e elitës shkencore dhe politike shqiptare roli i feve, gjegjësisht roli i fesë Islame në integrimin e popullit shqiptar dhe roli i tij mbrojtës ndaj asimilimit, apo më mirë thënë, ndaj sllavizimit dhe helenizimit të shqiptarëve në përgjithësi. Për çështjen në fjalë Roberto Morocco dela Roka shprehet: “Që nga koha e ndarjes së Perandorisë Romake në perëndimore dhe lindore, kufijtë mes lindjes dhe perëndimit e ndanin mes për mes Shqipërinë. Kjo ndarje vazhdoi edhe në mesjetë...Nga ana tjetër fetë u kanë lejuar shqiptarëve identitetin e vet kombëtar, sepse, jashtë fesë kishte shumë pak elemente që do t’u jepnin mundësi të dalloheshin nga serbët ose bullgarët, në mënyrë të atillë që ndalohej asimilimi. Islamizimi i shqiptarëve ka qenë një pritë kundër presionit sllav, ashtu sikurse më parë, pranimi i katolicizmin kishte qenë një mbështetje kundër greqizimit të favorizuar nga ortodoksia bizantine”.²³ Kurse Kasem Biçoku shprehet si më poshtë: “Islamizmi dhe Katolicizmi u bënë dy barriera shumë të fuqishme për të ruajtur individualitetin dhe vetëdijen kombëtare të shqiptarëve, që kombi ynë të mos pësonte fatin e vllëve, të cilët janë asimiluar prej fundamentalizmit ortodoks ballkanik”.²⁴

Ndërkaq sa i takon rolit të Islamit në integrimin e shqiptarëve, përveç asaj që përmendëm më lart, ajo shihet edhe në burimet ku Islami bazohet si fe.²⁵ Nga burimet e Islamit, si Kur’ani, Sunneti dhe burimet e tjera të tij, kuptohet shumë qartë toleranca, mirëkuptimi dhe mirëpritja e të tjerëve, lidhshmëria me Krijuesin, autonomizimi i njeriut në botën njerëzore duke mos u bërë rob i askujt tjetër përveç si i Zotit.

Roli i fesë dhe i kulturës Islame në procesin e integritetit të njësisë etnokulturore e gjeopolitike të Shqipërisë e të kombit shqiptar, sipas Muhamet Pirrakut, duke u bazuar në të dhënat e hulumtimeve interdisiplinore albanistike, ishte i natyrës komplekse politike, sociologjike, etnokulturore, filozofike, fetare, gjuhësore, letrare, arsimore, artistike, juridike etj.²⁶

Poashtu profesor Pirraku shprehet, se Islami në hapin e parë ishte formë e hapët e distancimit dhe e bojkotimit shqiptar nga kisha ortodokse svisarëve dhe nga kishat e tjera me intenca antishqiptare, dëshmon edhe fakti se të gjitha periudhat dhe valët e

²² Shpuza, vep. e cit, f. 41.

²³ Roberto Moroco dela Roka, *Feja dhe kombësia në Shqipëri 1920-1944*, Elena Gjika, Tiranë, 1994, f. 9-10.

²⁴ Kasem Biçoku, *Falangat që e rrezikojnë kombin shqiptar*, Tiranë, 1999, f. 71-72.

²⁵ Shih, *Kur’an*, Bakare: 256, 208; Maide: 2; Nahl: 125; Enfal: 61; Ankebut: 46; Ali Imran: 64; Kafirunë: 6.

²⁶ Muhamet Pirraku, “Roli i Islamit në integrimin e Shqipërisë etnike”, *Feja, Kultura dhe tradita Islame ndër shqiptarët...*, f. 42.

kalimit masiv të shqiptarëve në Islam vinin si pasojë e lëshimeve të mëdha të Sulltanit e të pushtetit qendror ndaj kishave.²⁷

Që shqiptari të jetë tolerant dhe jo agresor e kundër feve të tjera ose kundër fesë së tjetrit, ai duhet t'i ketë parasysh dy çështje me rëndësi: e para, ai duhet të dijë dhe të besojë se njeriu/tjetri është qenie e përsosur dhe e krijuar nga ana e Zotit të Gjithëfuqishëm dhe e dyta është se, ai duhet të ketë parasysh se edhe vetë është besimtar dhe duhet gjërat t'i mendojë nga prizmi i besimit të tij. Kështu pra, muslimani nuk ka mundësi të jetë jotolerant apo terrorist²⁸, pasi ai është plotësisht i vetëdijshëm se çdo qenie njerëzore është pasqyrim i njërës prej nëntëdhjetë e nëntë emrave të bukur të All-llahut Fuqplotë. Kështu që, ai të jetë kundër kësaj qenieje të përsosur d.t.th. të jetë kundër dëshirës së Zotit të Gjithëdijshëm. Përveç kësaj, çdo musliman i vërtetë e di fjalën e Pejgamberit a.s., i cili thotë se muslimani nuk mund të vrasë, të bëjë amoralitet, të prishë apo të bëjë ndonjë vepër tjetër të shëmtuar, pasi, nëse kryen një vepër të tillë ai më nuk është musliman dhe më nuk ka lidhje me idealin islam dhe me atë se çdo të thotë ai në jetën dhe në botën ku njeriu jeton.

²⁷ Pirraku, vep. e cit., f. 46-47; Gjithashtu shih, Kujtim Nuro, "Toleranca dhe harmonia e fesë islame te shqiptarët-faktor i rëndësishëm për çështjen kombëtare", *Univers*, nr. 1, f. 126-127, 131-133.

²⁸ Shih, Rešid Hafizović, "Pogovor", *Srce Islama*, (Sejjid H. Nasr), el-Kalem, Sarajevë, 2002, f. 405-406.